

Кузанського дійсно трикомпонентну єдність, яка існує в сфері суто інтелігібельного: «Не те щоб людськість (humanitas) Платона – це одне, а відокремлена людськість – інше; ні, це одна й та ж людськість, лише в різних модусах буття, і вона існує в інтелігенції (intelligentia) первинніше, ніж в матерії, не за часом, а за природою – так, як сутність/рація (ratio) за природою передре річ (rem)» [DDI, 147 (II 9)]. І тим же менш, ratio Кузанець, на відміну від свого попередника Абеяра, розглядає не як актуальну повноту дискурсивної здатності, властиву лише «обраним»; ratio постає у нього як аналог essential, використовуючись автором у стосунку до будь-яких речей універсуму (що, звісно ж, потребує окремого і досить ґрунтовного дослідження для прояснення такого цікавого слововжитку). В той же час, саме причетність до інтелігібельного світу дає можливість людині бути точкою комплікації божественного інтелекту й чуттєвого світу, що забезпечує специфічний шлях пізнання людиною світу й розгортання власної сутності. І, що особливо цікаво в руслі даного дослідження, є суголосним із позицією ідейного попередника німецького містика – Діонісія Ареопігита: «А той, що живе інтелектуальним (intellectuali) життям робить все це інтелігібельно (intelligibiliter), тобто виявляє в собі поняття всього. Сила інтелекту згортає в собі все розумоосяжне (intelligibilia). (...) Інтелект (intellectus) негативно бачить нескінченну дійсність (infinitam actualitatem), тобто Бога, і нескінченну потенційність (infinitam possibilitatem), чи матерію. Посереднє (Media) він бачить позитивно у своїй інтелігібельній та раціональній силі (intelligibili et rationali virtute): оскільки медіальні модуси буття є розумоосяжними (intelligibiles), інтелект споглядає їх всередині себе як живе дзеркало (vivum speculum)» [5, II 119]. Як бачимо, антропологічний концепт intellectus Миколи Кузанського є суголосним до тієї ідеї, яка звучить у Діонісія Ареопігита: сходження людини до звершення власної сутності (що можливо лише через пізнання Бога) потребує залучення саме умоосяжних предметів – тобто посередників, які б могли адекватно «відобразити» (як дзеркала) містичне світло знання від найвищих порядків та Бога, а в термінології Кузанця – медіаторів, natura media, які завдяки актуалізації власного інтелекту можуть розпізнати в усьому суцільному єдиний образ (imagine) Творця.

Список використаних джерел

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т.2 / Пер. з фр. – К.: Дух і літера, 2011. – 488 с. // Yevropeys'kyu slovnyk filosofiy: Leksykon neperekladnostey. T.2 / Per. z fr. – К.: Dukh i litera, 2011. – 488 s.
2. Cassirer E. Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit / Ernst Cassirer. – Berlin: Verlag Bruno Cassirer; Vol. I, 2nd ed., 1911. – 860 p.
3. Koch J. Die Ars coniecturalis des Nikolaus von Kues / Josef Koch. – Cologne: Westdeutscher Verlag, 1956. – 55 s.
4. Nicolai de Cusa De docta ignorantia / Ediderunt Ernestus Hoffmann et Raymundus Klibansky. – Lipsiae: in aedibus Felicis Meiner, 1932. – XIX, 179 paginae. – (Nicolai de Cusa opera omnia iussu et auctoritate academiae litterarum Heidelbergensis ad codicum fidem edita; Volumen I).
5. Nicolai de Cusa. Dialogus de ludo globi / Edidit commentariisque illustravit Iohannes Gerhardus Senger. – Hamburgi: in aedibus Felicis Meiner, 1998. – XLII, 240 paginae. – (Nicolai de Cusa opera omnia iussu et auctoritate academiae litterarum Heidelbergensis ad codicum fidem edita; Volumen IX).
6. Nikolaus von Kues. Philosophisch–theologische Schriften / Herausgegeben und eingeführt von Leo Gabriel, übersetzt und kommentiert von Dietlind und Wilhelm Dupré. Sonderausgabe zum

Jubiläum. Lateinisch–Deutsch. – Nachdruck der 1964. – Bände. Wien: Verlag Herder, 1989. – 591, XXXI / 731 Seiten.

7. Nikolaus von Kues. Über den Beryll // Philosophisch–Theologische Schriften / L. Gabriel (Hrsg.). – Wien, 1967.
8. Plato, The Symposium, Greek text with trans. by Tom Griffith. – Berkeley: University of California Press, 1989. – 140 p.
9. Pseudo–Dionysius Areopagita. De Divinis Nominibus / Ed. by Suchla, Beate Regina. – Patristische Texte und Studien, 1990. – 238 p.
10. Vansteenberghe E. Le Cardinal Nicolas de Cues (1401–1464) / Edmond Vansteenberghe. – Paris, 1920; reprinted in Frankfurt am Main: Minerva, 1963.
11. Schwaetzer H. Semen universale. Die Anthropologie bei Nikolaus von Kues und Giovanni Pico della Mirandola // Nicolaus Cusanus zwischen Deutschland und Italien / M. Thurner (Hrsg.). – Band 48 von Veröffentlichungen des Grabmann–Institutes. Berlin, 2002. – S.555–574.

Zborovska X. B., graduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), ok777angels@ukr.net

Sensus, ratio and intellectus in anthropological theory Nicholas of Cusa

The article deals with specificity of the use of the concepts sensus, ratio and intellectus in anthropology Nicholas of Cusa. The basis for this research is the development of its heritage of classical Platonic emphasis on «nous», but already within Christian thought. According to the German philosopher, the ascent to the maximum (the Divine Light) is available only this nature, which acts as an intermediary that links the higher and the lower, and of such a nature he ascribes to all mankind, calling a human – natura media. The article discusses how this anthropological theory affects the development of the relations of basic human abilities as sensus, ratio, intellectus and intelligentia. Through an etymological and hermeneutic text analysis and comparison of different translations from the original Latin, the author comes to the conclusion that in the philosophy of Nicholas of Cusa intellectus acts as the «alpha and omega» of existence in this world, becoming a causal cause of sensus in beings and intensify the guarantee of the ability to the intellectus.

Keywords: anthropology, medieval mysticism, sensus, ratio, intellectus, intelligentia.

Zborovskaya K. B., аспирантка, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), ok777angels@ukr.net

Sensus, ratio и intellectus в антропологической теории Николая Кузанского

Рассматривается специфика использования концептов sensus, ratio и intellectus в антропологии Николая Кузанского. Базой для такого исследования является развитие в его наследии классического платонического акцента на «nous», однако уже в пределах христианского мышления. По мнению немецкого философа, восхождение к максимуму (к Божественному свету) доступно лишь такой природе, которая выступает посредником, что связывает вышнее с низшим, и такую природу он приписывает всему человечеству, называя человека – natura media. В статье рассматривается, как такая антропологическая теория влияет на развитие соотношения таких базовых человеческих способностей, как sensus, ratio, intellectus и intelligentia. Через этимологический и герменевтический анализ текста и сопоставление разных переводов с оригиналом на латыни автор приходит к выводу, что в философии Николая Кузанского intellectus выступает как «альфа и омега» существования в этом мире, становясь каузальной причиной появления sensus в существах и гарантией интенсификации этой способности в самом intellectus.

Ключевые слова: антропология, средневековая мистика, sensus, ratio, intellectus, intelligentia.

***

УДК 123.1

Павлова Т. С.,
доктор філософських наук, доцент, професор
кафедри філософії, Дніпропетровський національний
університет ім. Олеся Гончара (Україна, Дніпро),
pavlova_tatyana@ukr.net

ПРАВО ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ЗА Л. ПЕТРАЖИЦЬКИМ

Розглядаються проблемні питання розуміння права у соціальній філософії. Право розкривається як складний феномен, суть якого не може зводитися лише до раціональності. Основна увага приділяється емоційній складовій права, яка реалізується у соціальній комунікації. Мета даного дослідження полягає у визначенні соціальної складової права як емоції, розкриття його як предмету

соціальної філософії. Основними методами дослідження є діалектичний, за допомогою якого розглядаються внутрішні і зовнішні закономірності розвитку емоційної природи права, герменевтичний метод який дозволяє інтерпретувати право не лише як явище індивідуальної правосвідомості, а й як соціальний феномен, методи аналізу і синтезу, за допомогою яких стає можливим розкрити предмету визначеність права як категорії соціальної філософії та прояснити характер співвідношення у ньому суспільного та індивідуального та інші. До висновків можна віднести те, що у поглядах Л. Петражицького право постає предметом філософського аналізу, оскільки має більш глибоке значення ніж зовнішній суспільний регулятор і потребує свого детального дослідження. Таке дослідження можна віднести до сфери соціальної філософії, оскільки емоційна природа права має суспільний характер і може бути реалізованою у соціальній комунікації.

Ключові слова: соціальна філософія, соціальна комунікація, право, правова емоція, суспільство, особистість.

Сучасне суспільство потребує філософської рефлексії. Проблеми соціальної філософії сьогодні розглядаються все більше у межах соціальної комунікації, що має свій сенс, оскільки дозволяє досліджувати суспільство як динамічний процес і складну живу систему, що постійно рухається. Проблема визначення права є комплексною і міждисциплінарною, завданням же соціальної філософії є розкриття суспільної природи права. Великим науковим досягненням Л. Петражицького є те, що він дослідив важливий аспект права – показав його як емоційну соціальну комунікацію. Такий підхід дозволяє по-новому підійти до вирішення завдання визначення що є право у соціальній філософії. Соціальна комунікація не лише формує уявлення про право, як необхідний зовнішній регулятор поведінки особи, а й створює емоційне сприйняття права, породжує право як емоцію. Л. Петражицький виступає у сучасній науці як відомий представник психологічного підходу до права та соціологічної школи права. З точки зору соціальної філософії цікавими є його дослідження права, як моменту соціально-психологічного життя, що має відображення в індивідуальній і суспільній свідомості.

Серед відомих дослідників, що займалися проблемами права і моралі у поглядах Л. Петражицького можна визначити Е. Фіттіпалді, К. Баума, К. Опалека, Ж. Гурецького, П. Сорокіна, Ж. Гурвича, Н. Тімашева, Г. Гінса, С. П'яткіну та ін. незважаючи на важливість і складність проведеної ними роботи, перш за все пов'язаної з інтерпретацією доволі складного у своєму викладенні психологічного підходу мислителя, проблема прочитання права як способу емоційної суспільної комунікації залишається невирішеною. Ціллю даної роботи є показати, що право за Л. Петражицьким є соціальним явищем, яке хоча і відображається в індивідуальній свідомості особистості, набуває своєї буттєвості лише у соціальній комунікації.

Особливого поширення погляди Л. Петражицького набули на початку 20 ст. серед ліберальної інтелігенції, зокрема польської, куди переїхав Петражицький, а також на теренах наукових дискусій у США. Так у 1955 р. у США вийшли його основні роботи «Введення в вивчення права і моральності», «Теорія права і держави у зв'язку з теорією моральності». Проблема є лише у тому, що з багатьох аспектів вчення Л. Петражицького є набагато ціннішим, ніж дослідження його інтерпретаторів. Зокрема, у цьому плані можна погодитися з К. Баумом, який зазначає, що чим гірше копіюють послідовники Л. Петражицького його теорію у США, тим яснішим стає значення і оригінальність його теорії [9, с. 120].

Л. Петражицький у своїх дослідженнях, власне як і Вундт, виходить за межі лише суб'єктивних емоційних

переживань особи, і цікавиться проблемами суспільства і його впливу на людину. Він виносить проблеми походження і розвитку права зі сфери правознавства у сферу соціології, яку вважав наукою більш широкого характеру. Оскільки ця наука розглядає суспільні явища і їх розвиток, визначає фактори, що на них впливають, вона може розкрити право як суспільне явище, яке розвивається разом із суспільством. Говорячи про право Л. Петражицький зазначає, що право є психічний фактор суспільного життя, і воно діє на психіку [5, с. 3]. Підкреслюючи таким чином право як прояв саме суспільного життя. Тому не можна погодитися з думкою деяких дослідників про те, що безпосередньою філософсько-методологічною основою теорії права Петражицького є суб'єктивний ідеалізм [4, с. 195].

Петражицький переїхавши до Польщі продовжив свої наукові пошуки, і вони проводилися у напрямку соціальної філософії та соціології права, вивчення впливу права на соціальне життя та соціального життя на право. З цього приводу К. Баум зазначає, що школа Петражицького зробила наступний крок від психологічної до соціологічної теорії права [9, с. 113–114].

Л. Петражицький говорить про філософію права, що включає в себе політику права і діюче право. Цікавою і незвичною для сучасної науки є висловлена ним ідея, що має назву «політика права». До її завдань мислитель відносив формування системи таких правових емоцій, які б орієнтували особу на правильну поведінку, удосконалення людської психіки. Політика права, на думку Л. Петражицького, повинна займатися питаннями взаємодії індивідуальної і масової психіки у напрямку їх співвідношення і формування такої поведінки, яка б відповідала загальному соціальному благу. Вона являє собою науку психологічну, але містить міждисциплінарні знання.

Фактично політика права повинна була розкрити шляхи свідомого використання права, встановлювати цілі на досягнення яких повинні бути працювати закони. Вона повинна займатися психологічним вивченням факторів, що мотивують людську поведінку, тенденції розвитку характеру людини, а також про право, його природу, значення. Таким чином політика права максимально близько підходить до питань соціально-психічного пристосування до соціального життя, соціальної комунікації, у напрямку самовдосконалення людини і прагнення відповідності власної поведінки соціальній розумності.

Але головне завдання політики права Л. Петражицький зазначає у своїй ранній роботі «Die Lehre vom Einkommen», на його думку, мета політики права – вивчати засоби постійного зближення права і любові, облагороджування людської поведінки в суспільному житті [14, с. 541]. Любов виступає для політики права як певний ідеал, до якого їй слід прагнути. Політику права він відносив до практичних дисциплін, фактично виступаючи її засновником, Л. Петражицький планував присвятити цим питанням окрему роботу «Нариси соціології і історії політичних вчень», але цим планам мислителя не судилося здійснитися повністю. Тому деякі питання соціальної філософії, емоційної соціології, теорії комунікації, способи пристосування права до змінної психіки людей та соціальних умов залишилися нерозкритими автором. Можливо саме сьогодні ці питання набувають

найбільшої актуальності і потребують продовження свого дослідження. Можливо припустити, що ця робота могла би бути присвячена складним питанням взаємодії права і моралі, способам їх наближення одне до одного у межах загального соціального буття.

Право у мислителя не позбавлене суспільної мотиваційної і виховної функції, але вона виконується не стільки за рахунок зовнішнього примусу права, скільки має внутрішню природу переконання. Л. Петражицький зазначає, що являючи собою продукт несвідомого розрахунку і індивідуального вигадання для якихось цілей і інтересів, а безсвідомо–вдалого масового психічного пристосування, право являє істотний психічний фактор соціального життя і розвитку духовної культури, а саме, його дія і значення як психічного фактора подвійна: мотиваційна і культурно–виховна, педагогічна [6, с. 543].

У процесі свого життя особи постійно вступають у комунікацію і Л. Петражицького цікавить не тільки інтелектуальна комунікація як обмін інформацією, а перш за все комунікація емоційна, як обмін емоціями. У результаті якої відбувається емоційне спілкування між різними людьми, соціальними групами в суспільстві. Таке спілкування формує емоції наприклад симпатії і антипатії відносно певних загальнозначущих дій, соціальних подій, права, формуються емоційні установки, які можуть передаватися з покоління в покоління і передаються у процесі виховання. Так деякі моральні норми у суспільстві з початку є властивими лише деяким особам з більш розвинutoю етичною свідомістю, але якщо вони набувають імперативно–атрибутивного характеру, поширюються у суспільстві, стають загальним соціальним явищем, тоді вони стають правовими, властивими більшості осіб як їх правова свідомість. З часом ці правові уявлення кристалізуються і стають впевненим капіталом людської правосвідомості. Право, що є саме по собі психічним явищем, здатне створювати інші, нові психічні явища, що обумовлені розвитком суспільства.

Відбувається дуже важливий процес у якому набуває свого розвитку психіка людей, при цьому поруч із природним відбором більш продуктивних способів діяльності, відбувається відбір більш продуктивних правовідносин. Не можна погодитися з думкою про те, що правові емоції про які говорить Л. Петражицький є повністю суб'єктивними і він не враховує соціальну взаємодію між особами у суспільстві. Зокрема у своїй роботі «Теорія права і держави у зв'язку з теорією моральності» він зазначає, що явища права знаходяться у двосторонньому зв'язку з іншими процесами соціально–психічного життя. З одного боку право є фактором соціально–психічного життя і його розвитку, визиває відомі подальші процеси у сфері психіки і поведінки індивідів і мас і їх розвитку. З іншого боку право саме є продукт дії відомих соціально–психічних процесів: воно створюється і змінюється ними по законам причинного зв'язку [6, с. 589]. Тобто Л. Петражицький чітко вказує на зв'язок індивідуального і соціального у праві. Про інтерес мислителя не лише до індивідуальної, а й до колективної і соціальної психіки говорить і те, що він бачить можливу невідповідність між встановленими правилами соціального життя і рівня розвитку психіки народу. Так, зокрема характеризуючи підхід до права,

моралі як до «хитрої вигадки людей» він зазначає, що такі з виду критичні, а по суті наївні вчення з'являються і процвітають у ті епохи, коли на ґрунті культурного виховання і прогресу народної психіки і фіксування, і відставання позитивних елементів і факторів культури, позитивних правил суспільного життя і вірувань, створюється невідповідність цих позитивних елементів рівню народної психіки [6, с. 591].

Про взаємодію індивідуальної і колективної, соціальної психіки у праві говорить і той факт, що на думку Л. Петражицького, особа змінюється під впливом права і право змінюється під впливом психічних змін, що відбуваються з людиною. Він зазначає, що право впливаючи разом з іншими факторами соціально–психічного життя, у тому числі і моральністю, нормативною естетикою та ін., на розвиток людської психіки, змінюючи людський характер у напрямку пристосування його до соціального життя, саме змінюється відповідно з цими психічними змінами, пристосовуючись до них [6, с. 595]. Право і мораль проходять свій розвиток разом із суспільством, ускладнення, гуманізація правових систем відбувається разом із ускладненням і психіки особи, усвідомлення нею необхідності соціально–розумної поведінки. Саме з вивчення законів і тенденцій взаємного впливу особи на право і права на особу можна визначити саме право, його сутність. Таким чином взаємодія індивіда з суспільством виступає у Л. Петражицького не лише бажаною, але і необхідною для розвитку як самого права так і особи і виводить на нові рівні соціально–філософського осмислення права.

Цікавим є зауваження О. Підгурецького про те, що праворозуміння за Петражицьким дозволяє не лише зв'язати між собою зміст різних правових приписів таким чином, що відразу стає можливим розуміння взаємодії множини складних, розкиданих між іншими явищами елементів правового відношення, але і пізнати право в дії, в його функціонуванні як явища, що вплетене в індивідуальне і колективне життя [8, с. 251]. У той же час, як влучно зазначає К. Опалек, у школи Петражицького були гарячі прибічники, але не знайшлося справжніх продовжувачів, які змогли б терпляче і послідовно виправити її протиріччя і пристосувати до сучасного стану науки [13, с. 7].

Л. Петражицький зазначає, що тенденція переміщення системи соціально–правової мотивації з колишніх, більш примітивних мотиваційних мір і мотивів, начальницько–опікунських тисків, грізно–деспотичного режиму, покірності і страху і т. ін. на мотиви власних інтересів громадян – тенденція надання людям, настільки культурно зрілим, що вони могли самі вести свої справи без керівних спонукань і опіки, у відповідності до власної вигоди, простору і свободи для дії, що підлягає мотивації і використання належних елементів людської психіки і мотивів у якості пружини для соціальної, економічної і політичної організації і соціально–корисної діяльності [7, с. 30]. Таким чином, психіка індивіда повинна досягти наступного етапу свого розвитку, коли людина сама здатна діяти собі на благо, усвідомлювати його і спрямовувати свої зусилля на його досягнення. Тому політика права не повинна використовувати як покарання, так і винагороду у цьому процесі, таким чином виключаючи будь–який зовнішній вплив, або зовнішню мотивацію щодо дій особи.

Важливим є й те, що мотивація до правового вчинку поступово перестає носити колективний характер, а переходить до внутрішньої, усвідомленої і добровільної мотивації особи. Право фактично виконує роль соціалізації відносно психіки людини. Звісно, що правове виховання повинне здійснюватися з дитинства, чим раніше людина приєднається до цього складного і важливого процесу, тим скоріше вона осягне розумність права і його необхідність як для індивідуального так і для суспільного життя.

Цікавим є той момент, що Л. Петражицький не лише розглядає право і мораль як емоції, він ще оцінює ці емоції як цілком бажані, позитивні, конструктивні для психічного і фізичного стану особи. Він зазначає, що самоспостереження і спостереження поведінки інших підтверджує висловлене положення на кожному кроці; при уважному спостереженні можна замітити також своєрідний вплив відповідних емоцій на поставу, ходу, голос, вираз обличчя: пряма постава, голова піднята, голос звучить твердо і т. ін. Є підстави також вважати, що має місце підвищення діяльності серця і легень, посилення пульсу і пошвиднення кровообігу, заглиблення дихання і таке ін. Більш докладне, у тому числі лабораторно-експериментальне дослідження фізіологічної дії активно-правових емоцій – одна з цікавих задач майбутньої психологічної теорії права [6, с. 129].

Дослідивши право у поглядах Л. Петражицького можна зробити висновки про те, що за своєю природою воно постає як складне, багаторівневе суспільне явище, що має культурно-психологічну природу, реалізується у процесі соціальної комунікації. Цінність права таким чином виявляється набагато глибшою ніж зовнішнє регулювання суспільної поведінки особи і гарантування необхідного рівня соціальної безпеки, а реалізується як безпосередній процес формування цієї самої культури. Право фактично набуває свого онтологічного змісту лише у поєднанні соціального і індивідуального, може бути не лише раціонально осягнутим, а і відчутим емоційно, а соціальне та індивідуальне в праві стає єдиним взаємно перехідним процесом, що має ціллію реалізацію права.

Емоційне в праві має таке ж важливе значення як і раціональне, а тому потребує уваги і окремого дослідження як у межах соціальної філософії, так і сфері гуманітарного знання взагалі. Важливою є позивна емоційна наповненість правових емоцій, що забезпечує сприйняття права не лише як зовнішнього припису, а й як власне рішення особи щодо своєї соціально активної поведінки. Якщо діюче право співпадає з внутрішніми переконаннями особи про нього, то це дає високий рівень правової культури у суспільстві, формує розвинуту правосвідомість, підвищує культурний рівень соціальної комунікації.

Список використаних джерел

1. Гинс Г. К. Л. И. Петражицкий. Характеристика научного творчества / Г. К. Гинс. – Харбин: издательство М. В. Зайцева, 1931. – 136 с.
2. Гинс Г. К. Право и сила. Очерки по теории права и политики / Г. К. Гинс. – Харбин: издательство М. В. Зайцева, 1929. – 230 с.
3. Гурвич Г. Д. Философия и социология права: Избранные сочинения / Г. Д. Гурвич. – СПб.: Издательский Дом С.–Петербург. гос. Ун–та, 2004. – 848 с.
4. Зорькин В. Д. Позитивистская теория права / В. Д. Зорькин. – М.: Издательство МГУ, 1978. – 267 с.
5. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности / Л. И. Петражицкий. – СПб.: Издательство Ю. Н. Эрлих, 1908. – 265 с.

6. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л. И. Петражицкий. – СПб.: Лань, 2000. – 608 с.

7. Петражицкий Л. И. К вопросу о социальном идеале и возрождении естественного права / Л. И. Петражицкий // Юридический вестник. – 1913. – №2. – С.30–38.

8. Подгурецкий А. Очерк социологии права / А. Подгурецкий. – М.: Наука, 1979. – 360 с.

9. Baum K. Leon Petrażycki und Seine Schuler. – Berlin: Verlag der Nation, 1967. – 268 p.

10. Fittipaldi E. Everyday Legal Ontology. A Linguistic and Psychological Investigation within the Framework of Leon Petrażycki's Theory of Law. – Milano: LED, 2012. – 340 p.

11. Fittipaldi E. Psicologia giuridica e realismo: Leon Petrażycki. – Milano: LED, 2012. – 286 p.

12. Górecki Jan. Sociology and jurisprudence of Leon Petrażycki. – Urbana: University of Illinois Press, 1975. – 144 p.

13. Opalek K. Leon Petrażycki's theory and contemporary theory of law. – In: Archivum inridicum cracoviense. Wrodan e. a., 1973. – 322 p.

14. Petrazhitzky L. Die Lehre vom Einkommen. – Urbana: University of Illinois Press, 1989. – 678 p.

References

1. Gins G. K. L. I. Petrazhitzky. Kharakteristika nauchnogo tvorchestva / G. K. Gins. – Kharbin: izdatelstvo M. V. Zaytseva, 1931. – 136 s.

2. Gins G. K. Pravo i sila. Ocherki po teorii prava i politiki / G. K. Gins. – Kharbin: izdatelstvo M. V. Zaytseva, 1929. – 230 s.

3. Gurvich G. D. Filosofiya i sotsiologiya prava: Izbrannye sochineniya / G. D. Gurvich. – SPb.: Izdatelskiy Dom S.–Peterb. gos. Un–ta, 2004. – 848 s.

4. Zorkin V. D. Pozitivistskaya teoriya prava / V. D. Zorkin. – M.: Izdatelstvo MGU, 1978. – 267 s.

5. Petrazhitzky L. I. Vvedenie v izuchenie prava i nravstvennosti / L. I. Petrazhitzky. – SPb.: Izdatelstvo Yu. N. Erlich, 1908. – 265 s.

6. Petrazhitzky L. I. Teoriya prava i gosudarstva v svyazi s teoriey nravstvennosti / L. I. Petrazhitzky. – SPb.: Lan, 2000. – 608 s.

7. Petrazhitzky L. I. K voprosu o sotsialnom ideale i vrozozhdenii estestvennogo prava / L. I. Petrazhitzky // Yuridicheskiy vestnik. – 1913. – №2. – S.30–38.

8. Podguretskiy A. Ocherk sotsiologii prava / A. Podguretskiy. – M.: Nauka, 1979. – 360 s.

9. Baum K. Leon Petrażycki und Seine Schuler. – Berlin: Verlag der Nation, 1967. – 268 p.

10. Fittipaldi E. Everyday Legal Ontology. A Linguistic and Psychological Investigation within the Framework of Leon Petrażycki's Theory of Law. – Milano: LED, 2012. – 340 p.

11. Fittipaldi E. Psicologia giuridica e realismo: Leon Petrażycki. – Milano: LED, 2012. – 286 p.

12. Górecki Jan. Sociology and jurisprudence of Leon Petrażycki. – Urbana: University of Illinois Press, 1975. – 144 p.

13. Opalek K. Leon Petrażycki's theory and contemporary theory of law. – In: Archivum inridicum cracoviense. Wrodan e. a., 1973. – 322 p.

14. Petrazhitzky L. Die Lehre vom Einkommen. – Urbana: University of Illinois Press, 1989. – 678 p.

Pavlova T. S., doctor of science (in philosophy), associate professor, professor of philosophy department of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Ukraine, Dnipro), pavlova_tatyana@ukr.net

The right as an object of social philosophy at L. Petrazhitzky

There is considered issues of understanding of law in social philosophy. The law is revealed as a complex phenomenon whose essence cannot come down only to rationality. The focus is on the emotional component of law is implemented in the social communication. The purpose of this study is to determine the social component of law as emotions, to disclose it as a subject of social philosophy. The main methods of research is dialectical, whereby it is considered internal and external patterns of emotional nature of law, hermeneutic method that allows to interpret the law not only as a phenomenon of individual consciousness, but also as a social phenomenon, methods of analysis and synthesis, by which it is possible to reveal the subject certainty of law as a category of social philosophy and clarify the nature of its interrelation of social and individual, and others. To conclude the findings, it is the fact that in the opinion of L. Petrazhitzky law is a subject of philosophical analysis, because it has a deeper meaning than the external public regulator and requires a detailed research. This study can be attributed to the sphere of social philosophy, as the emotional nature of law is public and can be implemented in the social communication.

Keywords: social philosophy, social communication, law, legal emotion, society, personality.

Павлова Т. С., доктор філософських наук, доцент, професор кафедри філософії, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара (Україна, Дніпр), pavlova_tatyana@ukr.net

Право як предмет соціальної філософії по Л. Петражицькому

Рассматриваются проблемные вопросы понимания права в социальной философии. Право рассматривается как сложный феномен, суть которого не может сводиться лишь к рациональности. Основное внимание уделяется эмоциональной составляющей права, которая реализуется в социальной коммуникации. Цель данного исследования состоит в определении социальной составляющей права как эмоции, раскрытию его как предмета социальной философии. Основными методами исследования являются диалектический, с помощью которого рассматриваются внутренние и внешние закономерности развития эмоциональной природы права, герменевтический метод, который позволяет интерпретировать право не только как феномен индивидуального правосознания, а и как социальный феномен, методы анализа и синтеза, с помощью которых становится возможным раскрыть предметную определенность права как категории социальной философии и прояснить характер соотношения в нем общественного и индивидуального и другие. К выводам можно отнести то, что во взглядах Л. Петражицкого право предстает предметом философского анализа, поскольку имеет более глубокое значение, чем внешний общественный регулятор и требует своего детального исследования. Такое исследование можно отнести к сфере социальной философии, поскольку эмоциональная природа права имеет общественный характер и может быть реализована в социальной коммуникации.

Ключевые слова: социальная философия, социальная коммуникация, право, правовая эмоция, общество, личность.

***

УДК 101.1:17.035.1

Патлайчук О. В.,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та культурології, Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, (Україна, Миколаїв), volnistik@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗУМНОГО ЕГОЇЗМУ ЧЕРНИШЕВСЬКОГО У ТВОРЧОСТІ АЙН РЕНД

Поширення етичних поглядів американського філософа і письменниці Айн Ренд (1905–1982) в сучасному українському суспільстві зумовлює доцільність проведення їх детального аналізу, одним з етапів якого є зіставлення концепції розумного егоїзму Айн Ренд та концепції російського філософа М. Г. Чернишевського, яка стала вихідною для формування поглядів американської письменниці.

Встановлено, що теорія М. Г. Чернишевського є типовим класичним трактуванням розумного егоїзму, яке дамувало в європейському суспільстві з античних часів до перших десятиліть ХХ ст. Згідно з цим трактуванням, розумний егоїзм необхідно відрізнити від звичайного людського егоїзму. Зміст і етична цінність розумного егоїзму полягають у здійсненні вчинків, які приносять користь усьому суспільству.

Встановлено, що теорію Айн Ренд слід віднести до т.зв. «посткласичного» трактування, яке сформувалося у суспільстві в останні десятиліття під впливом ідей Ф. Ніцше. У цьому трактуванні «розумний егоїзм» мало чим відрізняється від звичайного егоїзму. Використання ж добавки «розумний» обумовлюється спробою відмежуватися від терміну, якому історично наданий різко негативний значеннєвий відтінок.

Ключові слова: етика, розумний егоїзм, особистий інтерес, суспільний інтерес, Чернишевський, Айн Ренд.

У ХХ ст. спочатку в Сполучених Штатах Америки, а згодом і в інших країнах набули значного поширення ідеї американського філософа і письменниці російського походження Айн Ренд (1905–1982). У 1991 р. за результатами дослідження Бібліотеки Конгресу її роман «Атлант розправив плечі» (1957 р.) був визнаний «найбільш впливовою книгою у США після Біблії». Опитування агентства «Zogby International», проведене у листопаді 2008 р., показало, що роман прочитали 8,1% дорослих американців, причому 15% з них – люди з річним доходом більше 100 тис. дол. [5]. Щорічно у світі книги Айн Ренд видаються тиражем більше півмільйона екземплярів. Сумарний тираж її видань перевищив 25 мільйонів.

Вивченням і пропагандою творчості Айн Ренд у даний час займаються два дослідницьких інститути. Її дискусійні клуби існують у більшості коледжів Америки.

На ідеях Айн Ренд виховується вже третє покоління ділової і політичної еліти США. Серед її шанувальників – кандидат у президенти США від Демократичної партії Хіллари Клінтон, екс-президент США Рональд Рейган, екс-прем'єр-міністр Великобританії Маргарет Тетчер, президент у 1987–2007 рр. Резервного банку США Ален Грінспен та багато інших.

Творчість Айн Ренд в останні роки активно вивчається вітчизняними дослідниками (див., наприклад, роботи [2; 4; 5; 9]). Проте процес дослідження знаходиться лише у початковому стані і не може бути визнаний повним і завершеним.

У зв'язку з цим становить інтерес порівняльний аналіз концепції розумного егоїзму Айн Ренд та концепції М. Г. Чернишевського, яка стала вихідною для формування поглядів американської письменниці.

Метою роботи є дослідження трансформації концепції розумного егоїзму М. Г. Чернишевського у творчості Айн Ренд.

Культовою фігурою історії революційної боротьби в Росії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. був філософ-соціаліст, революціонер-демократ, публіцист і письменник Микола Гаврилович Чернишевський (1828–1889). Свої ідеали він у художній формі виклав у романі «Що робити?» (1863 р.). Як відзначав у 1907 р. П. О. Кропоткін, «для російської молоді того часу вона [книга «Що робити?】 була свого роду одкровенням і перетворилася в програму, зробилася свого роду прапором» [3, с. 306–307].

Етика Чернишевського ґрунтувалася на концепції «розумного егоїзму». Слід зазначити, що у своїх поглядах філософ дотримувався класичних положень цієї теорії, розроблених у ХVІІІ ст. французьким мислителем К. А. Гельвецієм. Безсумнівно також представляється вплив на Чернишевського популярного в середині ХІХ ст. німецького філософа Л. Фейєрбаха.

Практичні висновки зі звичайного життєвого досвіду, писав у роботі «Антропологічний принцип у філософії» Чернишевський, зовсім суперечать стародавнім гіпотезам, які приписували людині безліч різних безкорисливих прагнень. Люди бачать з досвіду, що кожна людина думає тільки про саму себе, піклується про свої вигоди більше, ніж про чужі, майже завжди приносить вигоди, честь і життя інших у жертву своєму розрахунку. Для кожного є очевидним, що всі люди – егоїсти. Тому в практичних справах усі розважливі люди завжди керуються переконанням, що егоїзм – єдине спонукання, що керує діями кожного, з ким мають вони справу [10, с. 235].

Якби ця думка, вважає Чернишевський, щодня підтверджувана досвідом кожного з нас, не мала проти себе досить великого числа інших життєвих фактів, вона звичайно, незабаром одержала би остаточну перемогу над гіпотезами, які стверджують, що егоїзм є тільки зіпсованість людини, а незіпсована людина керується спонуканнями, протилежними егоїзму: думає про благо інших, готова жертвувати собою для інших і т.д. Але от саме в тім і утруднення, що гіпотеза про безкорисливе прагнення людини служити чужому благу, спростовувана сотнями щоденних досвідів кожного, підтверджується